

het Damrak van Johan Riecke

Op de Beeldbank zijn twee grote tekeningen van Johan Rieke te vinden die in deze tijd de wenkbrauwen doen optrekken. Is dit wel in Amsterdam, dat grote plein met plantsoen? Dat moet wel, want op de ene tekening zien we op de achtergrond de Oudekerkstoren (pag.8) en de andere toont in de verte de Sint Nicolaasbasiliek (omslag). De Beeldbank geeft als informatie alleen aan dat dit de oostzijde van het Damrak is. We moeten hiervoor dus verder spitten. Als dit het Damrak is, waarom is daar dan een plantsoen aangelegd? Welnu, dat zit als volgt:

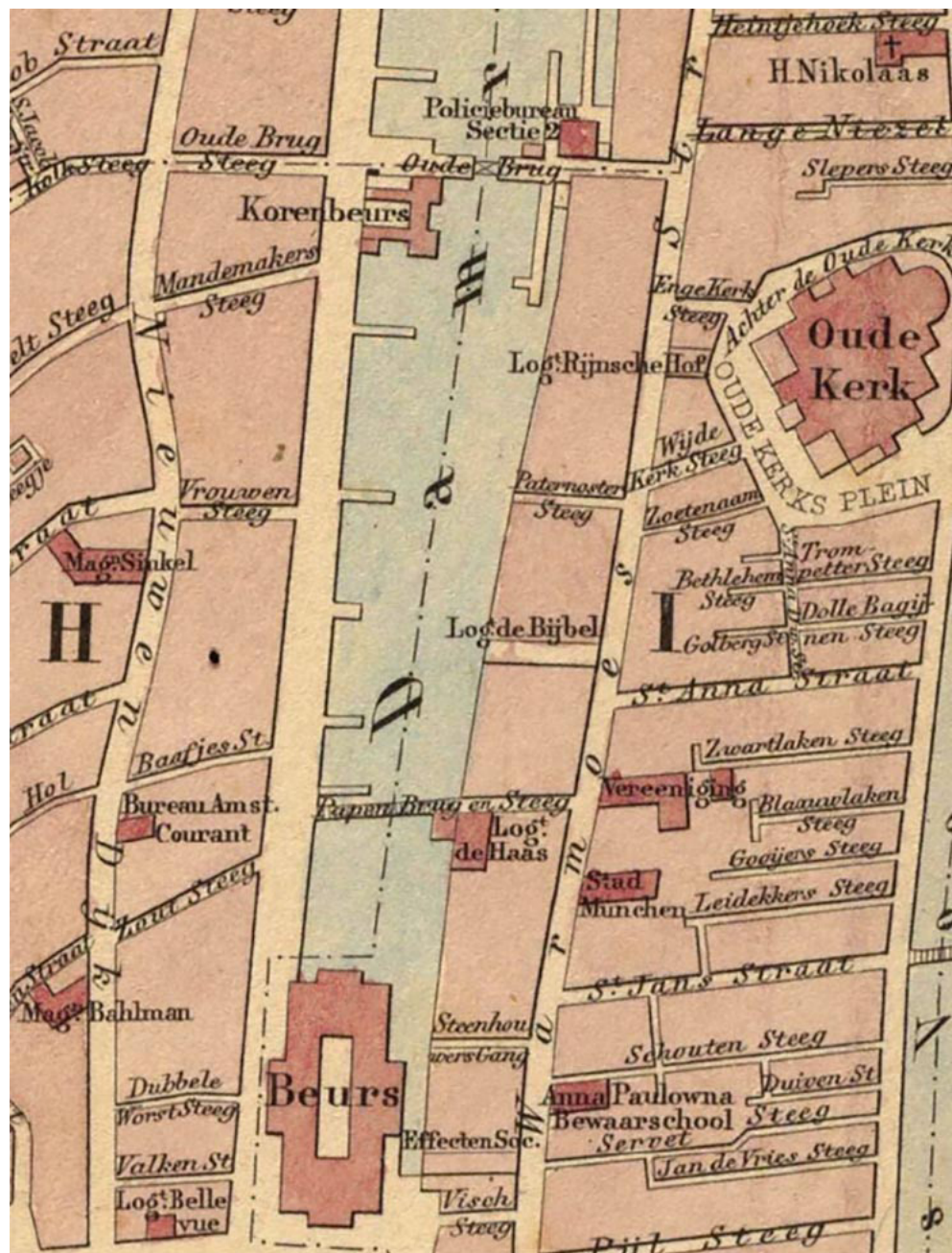
De over het water van het Rokin gebouwde Beurs van Hendrick de Keyser uit 1611 was in 1835 zodanig verzakt dat er geen herstel meer mogelijk was en hij uiteindelijk tussen 1836 en 1838 gesloopt moest worden. Omdat de handel toch door moest gaan, werd er, in afwachting van de bouw van een nieuwe koopmansbeurs, midden

op de Dam een houten hulpbeurs opgericht, die van 10 januari 1836 tot 10 september 1845 in gebruik was. Voor de bouw van de nieuwe beurs werd alvast, vanaf de Dam, een deel van het Damrak gedempt en kon daarna de bouw een aanvang nemen. Op 10 september 1845 opende Koning Willem II het nieuwe beursgebouw en nog in datzelfde jaar werd de hulpbeurs afgebroken.

Inwendig leek de Beurs van Zocher op de vroegere Beurs van Hendrick de Keyser: een rechthoekig gebouw met een open binnenhof. Het uiterlijk was echter compleet verschillend, want de Beurs van

- ◀◀ *Op de omslag: Tijdelijk plantsoen op het laatst gedempte deel van het Damrak in oktober 1896*
- ▲ *De kolossale breedte van Zocher's beursgebouw stond de verkeersstroom naar het nieuwe Centraal Station lelijk in de weg*
- ◀ *Tijdens de bouw van de beurs van Zocher werd de beurshandel gehouden in een hulpbeurs op de Dam; tekening Gerrit Lamberts 1845*

Zocher was een on-Amsterdams streng neoclassicistisch gebouw. Aan de Damzijde was het 40 meter brede en 120 meter lange gebouw toegankelijk via een stenen trap die leidde naar een open portiek, gedragen door veertien ionische zuilen. Om de zijgevels aan het Damrak en de nieuw ontstane Beursstraat wat te verlevendigen, bracht Zocher hier twee uitbouwen aan, waarin zich de trappenhuizen en kantoren bevonden. Vanwege de rechthoekige vorm en het grotendeels ontbreken van ramen – graan werd bijvoorbeeld bij voorkeur gekeurd bij indirect licht – kreeg de beurs al snel de bijnaam ‘het Mausoleum’. Het is wel duidelijk dat niet iedereen gecharmeerd was van het gebouw. ’s Winters gierde de ijzige wind door het open gebouw en spottend sprak men over ‘het togtige wonder van Amsterdam’. In 1848 werd daarom onder leiding van stadsarchitect De Greef de binnenhof overdekt.

Hierdoor verbeterde het comfort aanmerkelijk, maar de uitbouw aan de kant van het Damrak leverde ook een hoop kritiek op. Hier ging het om de breedte tussen de beurs en de panden aan de overzijde van het Damrak die ter plaatse van de uitbouw slechts 15 meter was. Tijdens de bouw van de beurs was dit nog geen probleem, maar met de komst van het Centraal Station, waarvoor een paardentramlijn langs het Damrak aangelegd werd, paste dat maar net. De uitstulping aan de zijkant werd nu als uiterst hinderlijk ervaren en kreeg daarom de bijnaam ‘de puist’. Ook door de toenemende welvaart na 1870 was de beurs te klein geworden. Er gingen steeds meer stemmen op om de beurs te slopen.

In 1873-1875 volgde een versmalling van het water van het Damrak, toen de stad de breedte van de kade in het kader van het Verkeers-circulatieplan op minimaal 24 meter liet brengen. Het opkomende

wielverkeer in de stad maakte dat de twaalf-meter-brede kade bij lange niet meer voldeed en de boel regelmatig verstopt raakte. Dat was ook de tijd dat het noord-zuid-gerichte verkeer begon toe te nemen door het geplande Centraal Station in het Open Havenfront. Voor datzelfde verkeer werd bijvoorbeeld het Beursstraatje, aan de andere kant van de Dam, aanzienlijk verbreed door afbraak van twee woonhuizen, zodat het Rokin beter toegankelijk werd. De Beurs van Zocher bleef de hinderlijke flessenhals in deze noord-zuidverbinding.

In 1875 werd, tegelijk met de verbreding van de rijweg, een volgend deel van het Damrak gedempt tot aan de Papenbrugsteeg. In 1883

- ▲ Rieke legde vóór de demping van 1875 nog de achterkant van de beurs van Zocher vast, met op de voorgrond de Papenbrug
- Rieke legde ook de Korenbeurs vast voordat er in 1883 nog verder gedempt werd tot de Oudebrug om de nieuwe beurs (van Berlage) te kunnen bouwen

werd met haast begonnen aan de demping van weer een deel van het Damrak, nu tot de Oudebrugsteeg, ten dienste van de bouw van een nieuwe beurs. Dat was nogal voorbarig, want het zou nog 15 jaar duren tot in 1898 de bouw begon. Het aangeplempte deel werd tot die tijd ingericht als plantsoen. Hier vinden we dus de oorsprong van het door Johan Rieke vastgelegde plantsoen op het Damrak. Alle plannen tot verdere demping van het Damrak, de laatste keer in de 70-er jaren van de vorige eeuw, zijn echter gestrand. Gelukkig maar, denken we achteraf.

In februari 1882 werd een raadsbesluit genomen voor de bouw van een nieuw beursgebouw dat meer was toegesneden op de veranderende tijd. Naast post-, telegraaf- en telefoonfuncties, vergaderzalen en kantoren zou daarin ook de, verderop aan het Damrak gelegen, Korenbeurs opgenomen kunnen worden. Maar geen van de gese-

lecteerde ontwerpen werd gerealiseerd. De verschillende plannen leidden tot slepende discussies en wispelturige besluitvorming door de gemeenteraad. In 1883 besloot die tot verdere demping van het Damrak om daar de nieuwe beurs te bouwen. De plek was omstreden, enerzijds vanwege het verlies aan stadsschoon, anderzijds omdat sommigen hier de aanleg bepleitten van een zeer brede boulevard onder het motto 'Amsterdam Wereldstad'. Eind juni 1884 verscheen het definitieve programma voor een internationale prijsvraag met het gedempte Damrak als uitgangspunt.

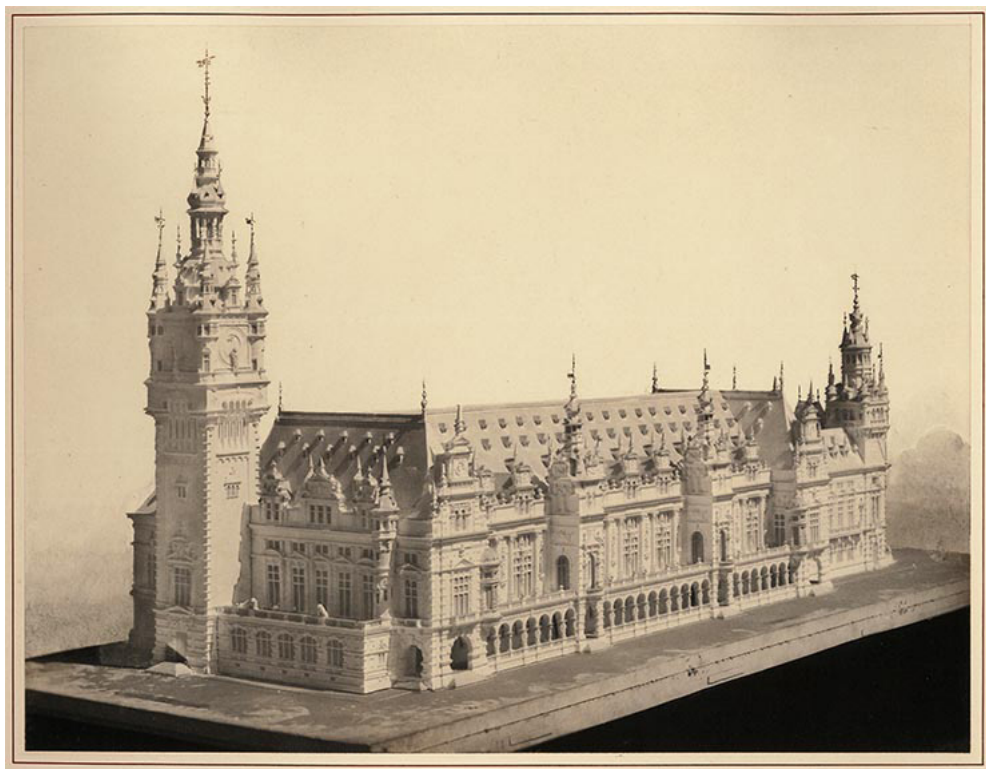
De Korenbeurs aan het Damrak was in 1616/1617 gebouwd naar een ontwerp van stadstimmerman Hendrick Jacobsz. Staets, die ook medeontwerper was van de Noorderkerk en de grachtengordel van Amsterdam. Het simpele gebouw bestond uit een binnenplaats, aan drie kanten omgeven door een houten galerij, met pilaren. De galerijen hadden een eenvoudig dak, geen verdieping en geen toren, en de pilaren waren niet verbonden door gemetselde bogen.

Graanschepen konden bij de galerij aan de waterkant afmeren. Dit gedeelte van het gebouw lag deels over het water heen. In 1768 werd de beurs herbouwd in steen. Het gebouw bleef staan tot het in 1884 werd afgebroken, een jaar na de demping van het deel van het Damrak tussen de Papenbrugsteeg en de Oude Brug in 1883.

Nadat besloten was de Beurs van Zocher te vervangen, ontstond in Amsterdam een slepende discussie over de eisen waaraan een nieuwe beurs moest voldoen. Uiteindelijk werden vijf ontwerpen geselecteerd en in 1886 besloot de Amsterdamse gemeenteraad het ontwerp van L. Cordonnier als winnend uit te roepen. De chaoti-

- ▲ *Na de demping in 1883 van het volgende stuk Damrak werd een tijdelijk plantsoen aangelegd; de Korenbeurs werd in 1884 afgebroken*
- ◀ *De verbreding van Op 't Water in 1875 betekende een versmalling van het Damrak; de Korenbeurs, die boven het water gebouwd was, stond daarna voor het grootste deel op het vasteland*

sche discussie over de Beurs werd niet beslecht door het jury-oordeel, zeker niet toen bleek dat Cordonnier zijn winnende ontwerp deels letterlijk gekopieerd had van het 17de-eeuwse stadhuis van La Rochelle.

Gemeente-architect Weissman kwam in 1887 met een nieuw ontwerp dat al het goede van de winnaars moest combineren in één haalbaar plan, maar dat leverde een vlammend architectenprotest op. Ondertussen bleven de alternatieve plannen en locaties zich aandienen. Uit wanhoop besloot de gemeenteraad het gedempte

- ▲ *Maquette van ontwerp Le Cordonnier 1888 - Koninklijke Verzamelingen*
- ▶ *Een tot Damrakboulevard uitgegroeid Damrak volgens M. Hendrickx, waarbij de tijdelijke plantsoenen permanent zouden blijven*

Damrak voorlopig te beplanten met bomen.

Kort leek het erop dat de Beurs van Zocher behouden zou worden. Adriaan Willem Weissman, de stadsarchitect, ontwierp in 1894 een verbouwingsplan voor de beurs, waarbij hij de 'puisten' verwijderde en een effecten- en graanbeurs aan de noordzijde toevoegde. Dit plan zou 75% van de kosten van een geheel nieuwe beurs besparen, maar ook dit vond geen genade bij het stadsbestuur.

Het zou tot de eeuwwisseling duren voordat er daadwerkelijk een nieuw Beursgebouw verrees. Als voorzitter van de Beurscommissie hakte, na al het geharrewar, de radicale wethouder Willem Treub in 1896 de knoop door en trok in het geheim zijn partijgenoot H.P. Berlage aan als bouwkundig adviseur. Zijn ontwerp kreeg in 1896 goedkeuring van het Amsterdamse college van Burgemeester en Wethouders: 'U kunt erop vertrouwen, dat nu en in de toekomst

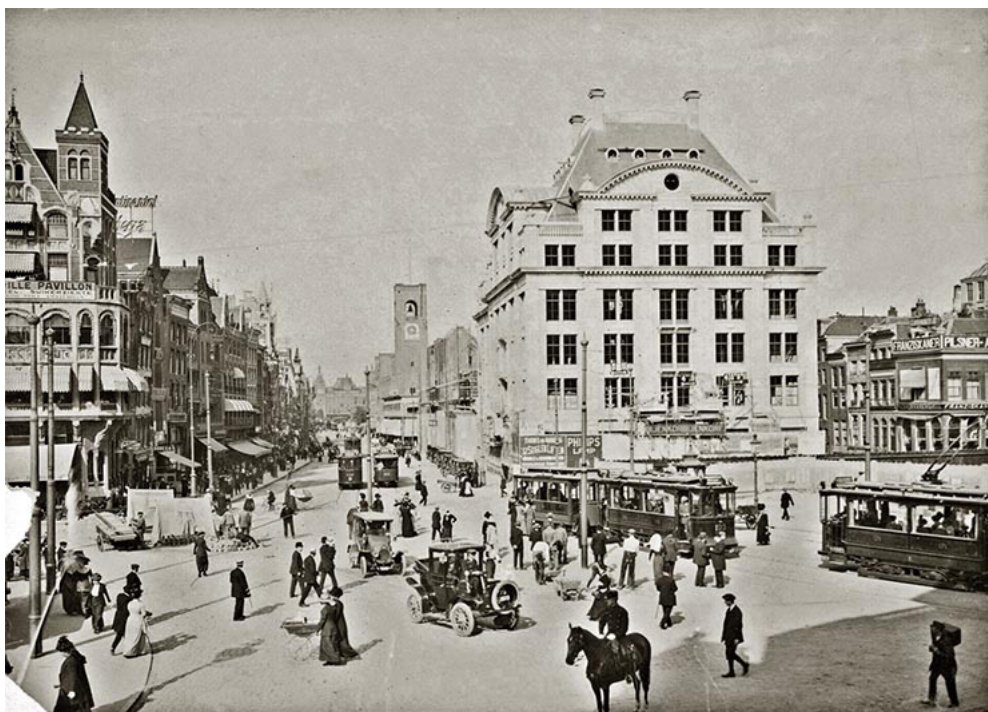

de nieuwe Koopmansbeurs zal zijn een monument, waarin de vastberaden en zakelijke geest van de Amsterdamsche kooplieden weerspiegeld wordt op een wijze, de hoofdstad van ons land waardig'.

In 1903 kwam de derde Koopmansbeurs uit de Amsterdamse beursgeschiedenis gereed. Nog in datzelfde jaar werd de Beurs van Zocher gesloopt en kreeg het snelgroeiende verkeer richting het Centraal Station tenslotte alle ruimte op het aanzienlijk verbrede Damrak. Op de plek van de Beurs van Zocher opende in 1914 warenhuis De Bijenkorf de deuren.

Voor het eerst had elke markt nu zijn eigen beursvloer. Er was

- ▲ *Op 2 januari 1914 was de eerste handelsdag in de eigen Effectenbeurs op Beursplein 5; de plek in de Beurs van Berlage was hen te klein geworden*
- ◀ *27 mei 1903, de dag van de plechtige opening van de Beurs van Berlage*

een goederenvloer, een graanvloer en een effectenvloer. Op de eerste verdieping bevond zich een imposante bestuurskamer voor de Vereniging voor de Effectenhandel en in de kelder kwam een drukkerij waar de prijscourant werd gedrukt. Ook de telegraaf- telefoon- en postkamer stond de handelaren ter beschikking.

Ondanks al deze voorzieningen regende het klachten. Het gebouw verzakte, waardoor de gevels scheuren vertoonden. De effectenhandelaren klaagden over slechte verwarming en gebrekkige ventilatie. Er was ook ruimtegebrek, maar dat lag eerder aan de stormachtige groei van de effectenhandel, dan aan het beursgebouw zelf. De Ver-

- ▲ *Warenhuis De Bijenkorf, op deze foto uit 1913 nog in aanbouw*
- ▶ *De tweede tekening (de eerste staat op de omslag) die Rieke van het Damrakplantsoen maakte, hier met de Oudekerkstoren in de achtergrond - 1896*

eniging voor de Effectenhandel wendde zich tevergeefs tot de gemeente Amsterdam met het verzoek om een betere ruimte. Daarna besloot de Vereniging na te gaan of een eigen beursgebouw haalbaar was. Dit bleek zo te zijn en in 1913 opende de Effectenbeurs aan Beursplein 5 zijn deuren. Belangrijkste reden hiervoor was de snelle groei van de Effectenhandel, maar de handelaren hadden zich eigenlijk nooit thuis gevoeld in Berlages moderne en idealistische schepping. Dat bleek ook uit de stijl van het nieuwe gebouw: met een timpaan en pilasters weer helemaal terug naar de 19e eeuw. Het was maar korte tijd dat er een plantsoen was op het Damrak. Er is welgeteld één foto (pag.5) in de Beeldbank te vinden waarop het gedeeltelijk te zien is, maar Johan Rieke heeft ervoor gezorgd dat we ons dit stukje geschiedenis nog voor de geest kunnen halen.

Ria Scharn-Luijben

